

ROMAN JASZCZAK

Podział lasu na gospodarstwa w Polsce

Dividing the forest into management units in Poland

ABSTRACT

Jaszczak R. 2014. Podział lasu na gospodarstwa w Polsce. Sylwan 158 (4): 298-305.

The study presents the history of the creation of forest management units in Polish forests, their concepts, kinds and criteria of discrimination basing on available elaborations issued before World War II, forest management instructions as well as selected concepts proposed by the scientific centres at the end of the 20th and beginning of the 21st centuries.

KEY WORDS

history, management division, concept of a management unit, kinds of management units, discrimination criteria

ADDRESSES

Roman Jaszczak – e-mail: romanj@up.poznan.pl

Katedra Urządzania Lasu; Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu; ul. Wojska Polskiego 71 C; 60-625 Poznań

Wstęp

Gospodarstwo leśne cechuje się swoistymi właściwościami, do których zalicza się przede wszystkim przyrodniczy charakter produkcji, długi cykl wzrostu drzewostanów oraz konieczność gospodarowania na wielkich obszarach. Wymienione cechy miały istotny i praktyczny wpływ na kształtowanie się i rozwój organizacji czynności gospodarczych w czasie i w przestrzeni, co w urządzaniu lasu wiąże się z pojęciami regulacji ładu czasowego i przestrzennego – zagadnień powiązanych ze sobą i niezbędnych dla całokształtu organizacji gospodarstwa leśnego [Magnuski 1993]. Było to szczególnie istotne w dobie obowiązywania modelu gospodarstwa leśnego, w którym za podstawowy cel uważano wyprodukowanie jak największej ilości sortymentów drzewnych w możliwie krótkim okresie czasu. Uznawano to za jedno z głównych zadań urządzania lasu, które od początku swojego istnienia związane było z wypracowaniem odpowiednich zasad ustalania rozmiaru pobieranych z lasu użytków drzewnych (czyli rozmiaru użytkowania), a poprzez to zapewnienie odpowiedniego (najlepiej stałego i równomiernego) dochodu właścicielom lasów, o czym mówiła zasada trwałości, ciągłości i równomierności użytkowania, której praktycznym urzeczywistnieniem było dążenie do modelu lasu normalnego.

We współczesnym leśnictwie – w dobie trwale zrównoważonej, wielofunkcyjnej, proekologicznej gospodarki leśnej – realizacja zadań gospodarczych, ochronnych i społecznych musi uwzględniać szereg czynników, a wśród nich interesy różnych grup społecznych i zawodowych, zmieniające się warunki klimatyczne, wpływ czynników abiotycznych, biotycznych i antropogenicznych na ekosystemy leśne, ochronę lasu i środowiska leśnego czy też sytuację na rynku drzewnym. Stawia to przed urządzaniem lasu określone wyzwania. Do najważniejszych z nich zaliczyć można sprawy związane z podziałem lasu na jednostki gospodarcze (gospodarstwa), w ramach których planowano i planuje się do dziś pozyskiwanie drewna na określony czas.

W ponad dwustuletniej historii urządzania lasu w Polsce pojęcie „gospodarstwo” było niezmiennie. Zmieniało się jednak jego rozumienie, rodzaje i kryteria wyróżniania.

Celem pracy jest przedstawienie historii tworzenia gospodarstw w polskich lasach, w oparciu o dostępne dziewiętnastowieczne i dwudziestowieczne opracowania (wydane do II wojny światowej), instrukcje urządzania lasu wydane po II wojnie światowej oraz wybrane koncepcje podziału gospodarczego proponowane na przełomie XX i XXI wieku przez ośrodki naukowe.

Podział lasu do II wojny światowej

W 1810 roku Kobierzycki [1810] wspominał o gospodarstwie plądrującym, opisując je jako „*sposób dawny używania lasów, wycinając po całym lesie potrzebne drzewo, niezamierając ani pewnego i trwałego z lasu przychodu, ani też trwałego utrzymania lasu*”. Kozłowski [1846] podawał natomiast, że „*jest to sposób użytkowania lasu najdawniejszy, i na tem się zasadza, że wycinamy pojedyncze drzewa lub małe przestrzeniami, na około zaś stojące do dalszego wzrostu pozostawiamy, tak, że nigdzie w lesie nie masz wyłączonych powierzchni na każdy wiek drzewa, lecz raczej jest to mieszanina lasu z rozmaitego wieku drzew*”. W XIX wieku gospodarstwo było wiązane przede wszystkim ze sposobem odnawiania i hodowania lasu. Kozłowski [1846] wyjaśniał, że: „*Gospodarstwo leśne, jest to rządne użytkowanie z lasu ze względem na utrzymanie go w ciągłej produkcji; czyli jest to rządne wycinanie lasu, połączone z jego odnowieniem i dalszem hodowaniem, aż do następnej rębności*”. Wspominał przy tym, że „*różne są rodzaje gospodarstwa leśnego, mianowicie: 1) wysokopiennie, 2) niskopiennie proste, 3) niskopiennie połączone, 4) ogłowienie, 5) przemienne, 6) plądrujące, 7) napolne*”. Strzelecki [1889] wskazywał, że „*mamy ze względu na cel połączenia cięcia z odnowieniem lasu, dwa główne sposoby gospodarowania: wysokopiennie (...) i niskopiennie (...)*”. Z punktu widzenia podziału gospodarczego (ekonomicznego) „*jednym drzewom pozwalamy rosnąć do kresu naturą im przeznaczonych, drugie przeciwnie przed tą epoką spuszczamy; ten dwojaki sposób użytkowania daje nastanie lasom wysokopiennym, niskopiennym i chrustowym*” [Kozłowski 1846]. Las wysokopienny wyróżniano, gdy miał być on odnowiony naturalnie („z nasienia”), las niskopienny, gdy miał pochodzić z odrosli. Był też sposób niskopienny połączony, „*dla tego że pomiędzy niską odrosłą hodujemy i drzewa wysokie*” [Wydrzyński 1862] i że „*zazwyczaj liczymy przy tem na większą ilość drzewa z odrosli niż nasienia*” [Strzelecki 1889]. Choiński [1873] pisał także o gospodarstwie wysokopiennym, niskopiennym i połączonym, ale wyróżniał jeszcze gospodarstwo „średniopiennie połączone”, gdy „*wycinając drzewo w połowie czasu, jaki do zupełnej dojrzałości jest potrzebnym, z pozostawieniem pewnej liczby drzew, które zarazem jako nasienniki posłużyć mogą do drugiego cięcia*”. W pierwszej połowie XX wieku: „*Wedle powstawania drzewostanów odróżnia się: gospodarstwa nasienne i gospodarstwa odrosłowe; wedle użytkowania gospodarstwo wielkozrębowe, smugowo-zrębowe, przerębowe. Ponadto znana jest jeszcze kombinacja powyższych sposobów gospodarowania: gospodarstwo połączone*” [Stieber 1921]. Kilka lat później Borek [1931] pisał: „*Gospodarstwa w obrębach należy tworzyć w takich wypadkach, jeśli pewien rodzaj drzewa [lub typ leśny] będzie zajmował większą powierzchnię, na której trwałość gospodarstwa będzie zapewniona. (...) Poszczególne gospodarstwa otrzymają nazwy od rodzaju, względnie przewagi pewnego rodzaju drzew [typu leśnego], np. gospodarstwo sosnowe, olszowe [borów sosnowych, olejowe] itp., ewentualnie serwitutowe, ochronne, uzdrowiskowe, jeśli gospodarstwa takie koniecznie trzeba będzie zaprojektować, ze względu na służebności, tereny ochronne itp.*”.

Podział lasu po II wojnie światowej

W 1957 roku wyróżniano lasy grupy I (ochronne) i II (gospodarcze). W lasach grupy I wyodrębniano jednostki gospodarcze w oparciu o kategorie ochronności lasów. W zależności od różnic w zagospodarowaniu tych kategorii lasu ujmowano je w oddzielne gospodarstwa lub też łączono

w jedno wspólne. Zwracano uwagę, że wyodrębnianie gospodarstw zawsze musiało być poparte sprecyzowaniem motywów przemawiających za koniecznością ich wyróżnienia lub też połączenia dwu lub większej ilości kategorii ochronności w jedno gospodarstwo. Lasy grupy II były traktowane jako jeden obręb, a podstawy do ich zagospodarowania wynikały z zasad przyjętych i stosowanych do poszczególnych typów siedliskowych lasu [Instrukcja... 1957].

W 1970 roku podstawą regulacji użytkowania rębego były jednostki gospodarcze: lasy grupy I i II oraz gospodarstwa wyróżniane w ramach tych grup. W przypadku lasów grupy I tworzono gospodarstwa według kategorii ochronności, obejmujące drzewostany wymagające podobnego traktowania, bez względu na wielkość powierzchni. Ponadto lasy ochronne znajdujące się pod wpływem oddziaływania przemysłu wyłączano oddzielnie w dwa gospodarstwa: drzewostany położone w II i III strefy zagrożenia oraz oddzielnie położone w I strefie zagrożenia. W przypadku lasów grupy II instrukcja wymieniała 7 kategorii gospodarstw (lasy położone w II i III strefie zagrożenia, lasy położone w I strefie zagrożenia, lasy zagrożone czynnikami natury organicznej, lasy wymagające szybkiej przebudowy – odroślowe, lasy niedostępne, lasy zagospodarowane sposobem przerębowym, oraz drzewostany nasienne wydzielone i powierzchnie doświadczalne), przy czym w większości z wymienionych przypadków musiał być spełniony warunek minimalnej powierzchni. Z pozostałych lasów niepozwalających zaliczyć je do jednej z wcześniej wymienionych siedmiu kategorii tworzono jedno gospodarstwo, pod warunkiem że nie było różnic w warunkach siedliskowych oraz jakości hodowlanej lub technicznej [Instrukcja... 1970].

W 1980 roku wyróżniono 4 gospodarstwa (specjalne, zrębowe, zrębowo-przerębowe i przerębowe). Podbudową teoretyczną do nowego podziału była praca Chodzickiego [1960], który zaproponował klasyfikacyjny układ sposobów zagospodarowania lasu (zrębowy, przerębowo-zrębowy i przerębowy) i przypisanych im rodzajów rębni (zupełna, częściowa, stopniowa, przerębowa i ciągła pielęgnacyjna). Opisane przez niego zasady stały się podstawą wyróżniania gospodarstw, w nazwie których kryły wymienione wcześniej sposoby zagospodarowania. Gospodarstwo uważano za trwałą jednostkę, do której zaliczano wszystkie drzewostany zagospodarowane jednym sposobem (jedną grupą rębni). Nie dotyczyło to jedynie gospodarstwa specjalnego (rezerwaty i lasy grupy I – ochronne), w którym gospodarowanie mogło odbywać się różnymi sposobami, z uwzględnieniem ograniczeń wynikających m.in. z funkcji ochronnych drzewostanów, realizowania w nich doświadczeń lub badań, występowania w drzewostanach ostoi zwierząt wymagających ochronnych. Gospodarstwa specjalne i przerębowe wyróżniano bez względu na wielkość powierzchni, natomiast zrębowe i zrębowo-przerębowe zasadniczo od 100 ha. Do gospodarstwa zrębowego zaliczano drzewostany zagospodarowywane rębiami zupełnymi, do zrębowo-przerębowego – rębiami częściowymi lub gniazdowymi, a do przerębowego – rębnią przerębową lub gniazdowo-przerębową. Istotny był także zapis mówiący o tym, że w przypadku, gdy ze względu na aktualny stan drzewostanu zachodzi potrzeba przyjęcia innej rębni, niż to wynikałoby ze sposobu zagospodarowania lasu przyjętego na podstawie kategorii ochronności i typu siedliskowego lasu, nie należało takiego drzewostanu zaliczać do gospodarstwa, które wynikałoby z faktycznie przyjętej rębni [Instrukcja... 1980].

W 1994 roku wyróżniano praktycznie takie same cztery gospodarstwa jak w 1980 roku. Zmieniono jedynie nazwę gospodarstwa „zrębowo-przerębowego” na „przerębowo-zrębowe”. Podstawą wyróżniania gospodarstw były: typ siedliskowy lasu, aktualny i docelowy skład gatunkowy oraz szczególne funkcje pełnione przez niektóre drzewostany i związane z tym szczególne sposoby realizacji gospodarki leśnej. Utrzymano wyróżnianie gospodarstwa specjalnego i przerębowego bez względu na wielkość powierzchni, a zrębowego i przerębowo-zrębowego od 100 ha.

Ze względu na typ siedliskowy lasu oraz docelowy i aktualny skład gatunkowy do gospodarstwa zrębowego zaliczano drzewostany zagospodarowywane rębniami zupełnymi, do przerębowo-zrębowego rębniami częściowymi i stopniowymi, z okresem odnowienia w zasadzie do 40 lat, a do przerębowego rębnią przerębową lub stopniową, z okresem odnowienia ponad 40 lat. W przypadkach uzasadnionych względami hodowlanymi, koniecznością projektowania (z tytułu złego stanu drzewostanu) rębni zupełnej na siedliskach lasu mieszanego i żyźniejszych, dopuszczono – dla celów regulacji użytkowania rębego – zaliczenie tych drzewostanów do gospodarstwa zrębowego. Pojawiła się także możliwość wyróżniania w ramach gospodarstw zrębowego i przerębowo-zrębowego grupy drzewostanów wymagających przebudowy [Instrukcja... 1994].

W 2003 roku zaistniała możliwość wyróżnienia sześciu gospodarstw, które można było utworzyć na podstawie dominujących funkcji pełnionych przez lasy (z uwzględnieniem wszystkich funkcji pozostałych), a także przyjętych celów gospodarowania (z uwzględnieniem możliwości produkcyjnych siedlisk). Były to gospodarstwa: specjalne, lasów ochronnych, zrębowe w lasach gospodarczych, przerębowo-zrębowe w lasach gospodarczych, przerębowe w lasach gospodarczych oraz przebudowy w lasach ochronnych i gospodarczych. Gospodarstwo zrębowe i przerębowo-zrębowe nadal wyróżniano od 100 ha, natomiast pozostałe bez względu na wielkość powierzchni. Ze względu na typ siedliskowy lasu oraz gospodarczy typ drzewostanu i aktualny skład gatunkowy do gospodarstwa zrębowego zaliczano drzewostany, dla których przyjmowano zrębowy sposób zagospodarowania (rębnią zupełną); do gospodarstwa przerębowo-zrębowego drzewostany, dla których przyjmowano przerębowo-zrębowy sposób zagospodarowania (rębniami częściowymi, gniazdowymi lub stopniowymi z okresem odnowienia do 40 lat); a do gospodarstwa przerębowego drzewostany, dla których przyjmowano przerębowy sposób zagospodarowania (rębnią przerębową lub stopniową z okresem odnowienia ponad 40 lat). Do gospodarstwa przebudowy zaliczano drzewostany o składzie gatunkowym niezgodnym z gospodarczym typem drzewostanu, drzewostany uszkodzone w stopniu 3 i ewentualnie 2 oraz drzewostany o niskich czynnikach zadrzewienia i miernej jakości technicznej. W każdym z wymienionych przypadków pod warunkiem, że przebudowa będzie prowadzona odpowiednią rębnią. Do gospodarstwa specjalnego zaliczano drzewostany przypisane do jednej z kategorii ochronności (m.in. rezerwy przyrody, wyłączone drzewostany badawcze i doświadczalne, lasy stanowiące ostoje zwierząt objętych ochroną gatunkową), a do gospodarstwa lasów ochronnych zaliczano wszystkie lasy ochronne z wyjątkiem włączonych do gospodarstwa specjalnego lub przebudowy [Instrukcja... 2003].

Od 2012 roku gospodarstwo tworzone jest do celów planowania urzędzeniowego na podstawie dominujących funkcji pełnionych przez lasy (z uwzględnieniem wszystkich funkcji pozostałych). Wyróżnia się trzy gospodarstwa:

- gospodarstwo specjalne, obejmujące obszary funkcjonalne pełniące specyficzne funkcje, których realizacja wymaga ograniczenia lub zaniechania funkcji produkcyjnych,
- gospodarstwo wielofunkcyjnych lasów ochronnych, obejmujące obszary uznanych lasów ochronnych z wiodącą funkcją ochronną (środowiskotwórczą), której realizacja nie wymaga ograniczenia lub zaniechania funkcji produkcyjnej,
- gospodarstwo wielofunkcyjnych lasów gospodarczych, obejmujące pozostałe obszary z wiodącą funkcją produkcyjną, której realizacja powinna uwzględniać wymagania ochrony przyrody.

Od 2012 roku gospodarstwa powinny być tworzone w ramach całego nadleśnictwa, co wynika z faktu, że w międzyczasie w ustawie o lasach zrezygnowano z pojęcia obrębu leśnego, a wprowadzono pojęcie urządzanego obiektu. Jednak ze względu na tradycyjną budowę planu urzędze-

nia lasu oraz potrzeby adresowe zachowano ich wyróżnianie w ramach obrębów leśnych, które obecnie pełnią jedynie funkcję wydzielonego obszaru nadleśnictwa dla celów adresowych. Ponadto w gospodarstwie wielofunkcyjnych lasów gospodarczych wyróżnia się trzy sposoby zagospodarowania (zrębowy, przerębowo-zrębowy i przerębowy), dla których liczy się oddzielnie etaty cząstkowe [Instrukcja... 2012].

Inne współczesne koncepcje podziału lasu

Ważyński [1998] stwierdził, że zarządzanie gospodarstwa leśnego według koncepcji modelu lasu wielofunkcyjnego powinno opierać się na stworzeniu gospodarstw, w których nazwie powinien być zawarty cel – program funkcyjny postępowania gospodarczego i wynikający z niego sposób regulacji produkcji drzewnej. Stąd zaproponowano podział obrębu na następujące gospodarstwa: rezerwatowe, specjalne, lasów ochronnych, lasów zagrożonych, lasów na gruntach porolnych, lasów wysokoprodukcyjnych, lasów niskoprodukcyjnych i przebudowy. Taki podział według kryterium funkcji (przeznaczenia), jaką lasy mają pełnić w ramach wyróżnianej jednostki, miałyby przyczynić się do bardziej obiektywnego, gospodarczego, a zarazem funkcyjnego spojrzenia na lasy obrębu i do poznania powierzchniowej struktury lasu wielofunkcyjnego.

Miś [2000, 2004] powiązał regulację produkcji drzewnej z funkcją lasów i głównym celem gospodarowania. Zaproponowany przez niego podział gospodarczy wyodrębniał dwa gospodarstwa (1 – lasy o szczególnym znaczeniu ochronnym oraz 2 – lasy o charakterze ochronnym), na podstawie kryterium szczegółowego znaczenia i charakteru lasów ochronnych. Natomiast w lasach gospodarczych podstawowymi kryteriami były przede wszystkim stan siedlisk oraz potrzeby rekonstrukcji lasu, na podstawie których wyróżniono kolejne trzy gospodarstwa (3 – lasy wielofunkcyjne, 4 – lasy zniekształcone i zdegradowane oraz 5 – lasy o funkcjach specjalnych),

Przybylska [2005] zaproponowała nowy system kwalifikacji gospodarstw leśnych, odbierając „nadrzędność” działania w gospodarstwie na rzecz „przedmiotu gospodarowania”, określonego przez naturalny typ drzewostanu i właściwy temu typowi wzorzec składu gatunkowego i budowy drzewostanu. Sposób prowadzenia lasu został podporządkowany wiodącej funkcji lasu i stosownym celom hodowlanym. Przykładowo wyróżniono gospodarstwo ochronne borów świeżych, gospodarstwo rekreacyjne borów świeżych, gospodarstwo edukacyjne borów mieszanych świeżych czy też gospodarstwo uzdrowiskowe borów mieszanych wilgotnych. Podkreślano, że proponowane nazewnictwo może także ułatwić komunikację leśników ze środowiskami pozazawodowymi.

Odrębnym zagadnieniem był problem przebudowy drzewostanów. Gospodarstwo przebudowy pojawiło się w 2003 roku [Instrukcja... 2003] i było wyróżniane przez jedną rewizję zarządzania lasu. Należy tutaj wspomnieć, że już w 1994 roku planie urządzenia lasu dla Nadleśnictwa Doświadczalnego Siemianice [Plan... 1994] dla realizacji inicjatywy szeroko pojętej przebudowy drzewostanów utworzono w ramach gospodarstwa specjalnego dwa podgospodarstwa, z których jedno obejmowało drzewostany do przebudowy. W kolejnych rewizjach zarządzania lasu [Instrukcja... 2003, 2013] było to lub będzie nadal gospodarstwo przebudowy. Przyjęte kryteria wynikały głównie z wyników prowadzonych przez pracowników Katedry Urządzania Lasu z Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu badań [Jaszczak, Magnuski 2005; Jaszczak, Magnuski, Kasprzyk 2008] i prac metodycznych [Miś 1998, 2006].

Warto także wspomnieć o koncepcji gospodarczego podziału lasów położonych na terenie miast, zaproponowanej przez Ważyńskiego [2007, 2011]. Wyróżnił on cztery gospodarstwa, uwzględniając funkcje szczególne ochronne i strefy zagospodarowania rekreacyjnego tych lasów. Były to: 1 – gospodarstwo lasów ochronnych (las rezerwatowe, glebochronne, wodochronne,

uszkodzone oddziaływaniem lokalnego przemysłu); 2 – gospodarstwo o intensywnym zagospodarowaniu rekreacyjnym (lasy w strefie intensywnej i masowej oraz lasy najbardziej atrakcyjne dla wypoczynku); 3 – gospodarstwo o zrównoważonym zagospodarowaniu rekreacyjnym (lasy w strefie zrównoważonej i lasy średnio atrakcyjne dla wypoczynku); 4 – gospodarstwo lasów oczekujących na zagospodarowanie rekreacyjne (lasy w strefie spokojnej i lasy nieatrakcyjne dla rekreacji, czasowo zamknięte i trwale wyłączone z rekreacji). Zaproponowany podział uwzględnił fakt, że w Polsce w świadomości społecznej istnieje przekonanie, że celem lasów miejskich jest prowadzenie gospodarki ukierunkowanej na potrzeby wypoczynkowe mieszkańców, a nie maksymalizacja produkcji drzewnej, dająca okazję do osiągnięcia dochodów zasilających miejski budżet.

Podsumowanie

W historii polskiego leśnictwa można wskazać trzy podstawowe kryteria, będące podstawą wyodrębniania gospodarstw – sposób odnawiania i hodowania lasu (do II wojny światowej), sposób zagospodarowania lasu (po II wojnie światowej, do 2003 roku) i funkcje lasów (od 2003 roku do dziś).

W XIX wieku i na początku XX wieku gospodarstwo było związane ze sposobem odnawiania i hodowania lasu, a w świadomości leśników utrwaliły się takie pojęcia jak gospodarstwo wysokopienne, gospodarstwo niskopienne i gospodarstwo połączone. Po II wojnie światowej nazwy gospodarstw były odzwierciedleniem sposobu działania w określonej grupie drzewostanów. Wynikało to z faktu, że z punktu widzenia prawa do 1991 roku, a mentalnie do początku XXI wieku, gospodarka leśna była praktycznie i teoretycznie powiązana z modelem surowcowym opartym na teorii lasu normalnego. Od lat dziewięćdziesiątych XX wieku rozwija się koncepcja trwale zrównoważonej, wielofunkcyjnej gospodarki leśnej. Jej skutkiem jest m.in. stopniowa transformacja podejścia do wyróżniania jednostek regulacyjnych. Jeszcze w 1994 roku podstawą wyróżniania gospodarstw były typ siedliskowy lasu, aktualny i docelowy skład gatunkowy oraz szczególne funkcje pełnione przez niektóre drzewostany i związane z tym szczególne sposoby realizacji gospodarki leśnej. W 2003 roku cztery z sześciu gospodarstw nadal miały wzorzec narzucony przez teoretyczny schemat sposobu zagospodarowania i rodzaju rębni, obowiązujący w leśnictwie jednofunkcyjnym, ale przewidziano także tworzenie gospodarstwa lasów ochronnych, w którym pojawiła się możliwość indywidualizacji sposobu prowadzenia gospodarki leśnej [Przybylska 2005]. Kolejnym krokiem w przechodzeniu od sposobu działania do przedmiotu gospodarowania jest możliwość wyróżnienia od 2012 roku trzech gospodarstw jedynie na podstawie dominującej funkcji lasów. Echem leśnictwa jednofunkcyjnego jest nadal uwzględnienie w gospodarstwie wielofunkcyjnych lasów gospodarczych trzech sposobów działania (tj. zrębowego, przerębowo-zrębowego i przerębowego).

Pod koniec XX wieku Magnuski [1998], podkreślał, że w dobie zrównoważonej i wielofunkcyjnej gospodarki leśnej nadal bardzo ważnym i istotnym zadaniem urządzania lasu będzie racjonalne ustalanie i planowanie celów gospodarstwa leśnego oraz celów hodowlanych, które zależą z jednej strony od możliwości przyrodniczo-leśnych, których wyrazem są warunki siedliskowe, a z drugiej strony od dominującej funkcji, jaka przypada do pełnienia określonego kompleksowi leśnemu. I nawet w leśnictwie wielofunkcyjnym, ekologicznie zrównoważonym, funkcje ochronne lub funkcje gospodarcze spełniają w konkretnych warunkach rolę wiodącą, która determinuje cele hodowlane w takich samych warunkach siedliskowych. Słowa profesora znalazły praktyczne odbicie w obecnie obowiązującej Instrukcji urządzania lasu [2012].

Zmiany zapisów, dotyczących sposobów wyróżniania gospodarstw, w kolejnych nowelizacjach

Instrukcji urządzania lasu [2003, 2012] nie byłyby możliwe, gdyby nie wcześniejsze koncepcje innych podziałów gospodarczych, proponowane przez ośrodki naukowe [Ważyński 1998, 2007, 2011; Miś 1998, 2000, 2004, 2006; Przybylska 2005]. Nie znalazły one wprawdzie (za wyjątkiem krótkiego epizodu z gospodarstwem przebudowy) bezpośredniego, praktycznego zastosowania w Lasach Państwowych, ale wskazywały i będą wskazywać kierunek wprowadzania zmian w kolejnych instrukcjach urządzania lasu.

Literatura

- Borek J. 1931.** Zarys praktycznego urzędzenia gospodarstw leśnych wraz z wzorami załączników do planów i programów gospodarczych. Drukarnia A. Mólki w Nowym Sączu.
- Chodzicki E. 1960.** Zagadnienia ujednoczenia niektórych pojęć techniczno-gospodarczych zróżnicowania lasów. Sylwan 104 (5): 1-24.
- Choiński T. 1873.** Urządzanie lasu. Podręcznik dla obywateli ziemskich (z ośmioma tablicami litograficznymi). Nakładem Redakcji Gazety Rolniczej, Warszawa.
- Instrukcja urządzania lasu. 1957.** Ministerstwo Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego. PWRiL, Warszawa.
- Instrukcja urządzania lasu. 1970.** Ministerstwo Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego. PWRiL, Warszawa.
- Instrukcja urządzania lasu. 1980.** Tom I. Prace urzędzeniowe. Ministerstwo Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego. PWRiL, Warszawa.
- Instrukcja urządzania lasu. 1994.** Część ogólna. Ministerstwo Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa, Warszawa.
- Instrukcja urządzania lasu. 2003.** Część I. Instrukcja sporządzania planu urzędzenia lasu dla nadleśnictwa. PGL LP, Centrum Informacyjne LP, Warszawa.
- Instrukcja urządzania lasu. 2012.** Część I. Instrukcja sporządzania projektu planu urzędzenia lasu dla nadleśnictwa. PGL LP, Centrum Informacyjne LP, Warszawa.
- Jaszczak R., Magnuski K. 2005.** Wyniki przebudowy drzewostanów w Nadleśnictwie Doświadczalnym Siemianice. Sylwan 149 (10): 20-27.
- Jaszczak R., Magnuski K., Kasprzyk J. 2008.** Ziele und Methoden der Umwandlung der Bestände in der Versuchs-Oberförsterei Siemianice – die Zusammenfassung der Untersuchungen aus den Jahren 1953-2006. Nauka – Przyroda – Technologie 2 (2): 9.
- Kobierzycki Nałęcz F. J. 1810.** Umiejętność lasowa czyli rękoksiąż dla właścicieli lasów i ich leśniczych pod tytułem powszechna teoretyczno-praktyczna wszystkich lasowych umiejętności nauka. Tom II. Jan Gołębowski Typograph, Przemysł. Reprint Wyd. Ruthenus, Krosno.
- Koleczko W. 1882.** Zasady praktycznego urzędzenia lasów ich szacowania i zagospodarowania z dodaniem dwóch mapp, drzeworytów tekście i tablic. Gebethner i Wolff, Warszawa.
- Kozłowski W. 1846.** Słownik leśny, bartny, bursztyniarski i oryński. Zeszyt I. Drukarnia S. Orgelbranda Księgarnia i Typografia. Reprint PTL, Warszawa.
- Magnuski K. 1993.** Problem regulacji w organizacji gospodarstwa leśnego. Sylwan 137 (5): 13-18.
- Magnuski K. 1998.** Miejsce i rola urzędzenia lasu w zrównoważonej wielofunkcyjnej gospodarce leśnej. W: Paschalis P. [red.]. Użytkowanie lasu i problemy regulacji użytkowania lasu w Polsce. Komitet Nauk Leś. PAN, Warszawa. 13-21.
- Miś R. 1998.** Gospodarstwo przebudowy lasu a regulacja użytkowania rębego. Sylwan 142 (6): 61-71.
- Miś R. 2000.** Regulacja produkcji drzewnej i etatu cięć użytków rębnych. W: Smykała J. [red.]. Stan i perspektywy badań z zakresu urzędzenia lasu i ekonomiki leśnictwa. Materiały IV Konferencji Leśnej Sękocin Las, 12-13 czerwca 2000. Inst. Bad. Leśn., Warszawa. 46-55.
- Miś R. 2004.** Celowość i podstawy metodyczne wariantowego planowania zadań przy sporządzaniu nowoczesnego planu urzędzenia lasu. W: Stępień E. [red.]. Urządzanie lasu wielofunkcyjnego. Opinie, poglądy, propozycje. Wyd. Fundacja Rozwój SGGW, Warszawa. 181-197.
- Miś R. 2006.** Problematyka przebudowy w urzędzeniu lasu. Sylwan 150 (12): 12-26.
- Plan urzędzenia lasu Nadleśnictwa Doświadczalnego Siemianice. 1994.** Maszyn. Kat. Urzędzenia Lasu AR Poznań.
- Przybylska K. 2005.** System klasyfikacji gospodarstw leśnych w wielofunkcyjnym i proekologicznym modelu leśnictwa. Sylwan 149 (9): 3-9.
- Stieber K. 1921.** Urzędzenie gospodarstwa leśnego. Gubrynowicz i syn, Lwów – Warszawa.
- Strzelecki H. 1889.** Gospodarstwo lasowe. Cięcie lasu. Gubrynowicz i Schmidt, Lwów. Reprint Wyd. Ruthenus, Krosno.
- Ważyński B. 1998.** Regulacja użytkowania rębego w modelu lasu wielofunkcyjnego na tle podziału gospodarczego. W: Paschalis P. [red.]. Użytkowanie lasu i problemy regulacji użytkowania lasu w Polsce. Komitet Nauk Leś. PAN, Warszawa. 22-25.
- Ważyński B. 2007.** Zasady prowadzenia gospodarki leśnej wokół aglomeracji miejskich. Biblioteczka Leśniczego 253.
- Ważyński B. 2011.** Urządzanie i rekreacyjne zagospodarowanie lasu. Poradnik leśnika. PWRiL, Warszawa.

Wydrzyński K. 1862. Urządzanie lasów w Królestwie Polskiem z 8 rycinami i mappami kolorowanemi. Warszawa, Skład Główny w Księgarni Kauffmana i Spółki. Nakład Gazety Rolniczej.

SUMMARY

Dividing the forest into management units in Poland

The aim of the study is to present the history of establishment of forest management units in Polish forests on the basis of the available 19th and 20th century elaborations (issued before World War II), forest management instructions (issued after World War II) as well as selected concepts of division into management units proposed by scientific centres at the end of the 20th and beginning of the 21st centuries.

It was found that in the history of Polish forestry, the following three fundamental criteria which constitute the basis of identification of management units can be discriminated: the method of forest regeneration and silviculture (until the World War II), methods of forest management (after World War II, until 2003) and forest functions (from 2003 until today). In the 19th and at the beginning of the 20th century, a forest management unit was associated with the method of forest regeneration and silviculture and such concepts as a high forest system, coppice system and composite forest system became deeply rooted in the consciousness of foresters. After World War II, names of forest management units reflected the method of activities in a definite group of stands which resulted from the fact of adoption of a raw material model of forest economy based on the theory of normal forest. From 1990s, the concept of sustainable, multifunctional forest economy begins to emerge resulting, among others, in a gradual transformation of the approach to the identification of regulation units. As late as 1994, the basis for the identification of management units comprised: forest site type, current and target species composition and methods of realisation of forest economy associated with it. In 2003, four out of six forest management units still had a model imposed by a theoretical pattern of the method of management and the type of felling in force in single-functional forestry, although provisions were also in place for the establishment of a protection forest unit in which a possibility of individualisation of the method of carrying out forest economy appeared. The next step made in the process of transformation from the method of action to the object of management was the possibility from 2012 of the identification of three management units only on the basis of the dominant forest function. However, the remnants of the single-functional forestry can be observed in leaving in the forest management unit of multifunctional production forests of three methods of action (i.e. felling, section-felling and section system).

Changes in regulations concerning methods of discrimination of forest management units in consecutive revisions of forest management instructions [2003, 2012] could not have been made, had it not been for earlier concepts of different management divisions put forward by scientific centres [Ważyński 1998, 2007, 2011; Miś 1998, 2000, 2004, 2006; Przybylska 2005]. It is true that they failed (with the exception of one short episode of a reconstruction management unit) to find a direct, practical application in State Forests, but they indicated and will indicate directions of implementation of changes in successive forest management instructions.